

KIS DOMOKOS DÁNIEL

Emlékezés R. Várkonyi Ágnesre, a nagy Rákóczi-kutatóra*

„Mint minden tudomány, a történetírás is rendkívül összetett alkotói munka. Mesterség, tudomány, művészet. Szakadatlan kölcsönhatás az író jelene és a vizsgált múlt között. A történetíró folyamatosan lesz. S ennek soha nincs vége. A történelem állandóan változó folyamat, és a történész kora is változik. Amiként tegnappá válnak a holnapok, így fordítja egyre újabb és újabb arcát felénk a múlt. Generációim talán a világ addigi történetének legnagyobb katalizmáit és óriási átalakulását élte végig. Palatáiban tanultuk a betűvetést, és ma a világhálón vitorlázunk.” (R. Várkonyi Ágnes)¹

Emlékszem a hangjára, mikor otthon vagy a könyvtárban fölhívott: nem tartanék-e előadást Dunaujvárosban, Székesfehérvárott vagy épp Siklóson. S a konferenciák: a legemlékezetesebb volt a Szathmári Király Ádám (1692–1752) születésének 200. évfordulója alkalmából Boldván, Nyomáron és Hangácson megrendezett nagyszabású emlékünnepe még 1992-ben. Ő a szatmári béke ifjúságáról tartott előadást. Az egyik utolsó jelentősebb előadásomat részben neki is köszönhetem, mely Mikes Kelemenről és *A fejedelem bujdosótársairól* szól, s 2011-ben a Rákóczi Klubban hangzott el. Akkor még ki hitte volna, hogy erre a mostani megemlékezésre is sor fog kerülni. Köszönöm ezt a nagy megtisztelést, ezt a szomorú, nehéz, mégis felemelően szép feladatot.

*

A felejthetetlen egyetemi előadásoknál is izgalmasabb kihívások, élmények a szemináriumain érték a tanítványait, sokszor zavarba hozva őket:

„Ez egy nagy kérdés. Na, neked mi a véleményed erről?”

S aztán kis iróniával: „ha ezt te be tudod bizonyítani, az egy akadémiai székfoglaló is lehet.”

Aki olvasta *A fejedelem gyermekkorát*, mely már két kiadást is megért (1989, 2002), láthatta, hogy egy kis kutatócsoportnak is külön-külön, név

* A Rákóczi Klubban 2015. március 4-én elhangzott előadás szerkesztett változata. R. Várkonyi Ágnes 2018-ban lenne 90 éves.

¹ Magyar Tudomány 2007/8. 1085.

szerint is köszönetet mondott másodéves seminaristáinak, akik részt vettek Munkács ostroma egyes részleteinek vizsgálatában. Többek közt Caraffa és a várvédő Absolon Dániel, Thököly Imre kiváló versailles-i diplomatája kapcsolatáról, az öreg Radics András szerepéről és az ostromot is leíró Dobay Székely Zsigmond naplójáról, s a vár feladásának eddig tisztázatlan részleteiről. Megköszönte. A Tanárnő ilyen volt. S mikor megkapta a Széchenyi-díjat, s valami kutatással kapcsolatban nem sokkal utána fogadott, a kezembe adta a szobrot, és sejtelmes mosollyal kérdezte, rájövök-e, mi a titka. Megmutatta. Az, hogy maga az oszlop lecsavarható, s az rejti magát az oklevelet.

Szigorú is tudott lenni, s mindig volt egy kis távolságtartás benne, melyet aztán sajátos, kissé fanyar humorával mindig enyhített, feloldva a tanítvány szorongását, zavarát. Emlékszem a díjjal kapcsolatos, az újságban is megjelenő nyilatkozatára, melyben mindenekelőtt a levéltárosoknak és könyvtárosoknak mondott köszönetet, mert az ő lelkiismeretes munkájuk, és személyes segítségük nélkül sohasem jutott volna azokhoz az értékes, fontos forrásokhoz, melyek tanulmányozása elismeréséül most ezt megkapta. Nekem mint könyvtárosnak, eredendően levéltár szakot végzettnek különösen jól esett, de hiszen ő is levéltár szakot végzett, az elsők között az országban. Ő volt a Léderer Emma által 1949-ben létrehozott új szak legelső évfolyamának egyik diákja. (Így magyar–történelem–levéltár szakos középiskolai tanári diplomát szerzett.)

Egyetemi éveimen és tudományos ösztöndíjasságomon túl a legnagyobb élmény és kitüntetés volt *A Rákóczi-szabadságharc* című kötet fíradtságos bár, de élvezetes szerkesztői munkája, melyre fölkért. Az Osiris *Nemzet és emlékezet* sorozatában jelent meg 2004-ben. A malomkő – tréfásan így nevezte.

Visszaemlékezésében – *Nők a tudományban – akadémikus portrék* – a következőket írja:

A Történettudományi Intézetben „[v]olt olyan kollégám, aki a Rákóczi-szabadságharcot másként látta, mint én, és kutatásaim eredményeit hevesen bírálta. Minden álláspontban lehet valami igazság. Ezért is közöltük legutóbb (...) az Osiris Kiadó Nemzet és emlékezet sorozatában *A Rákóczi-szabadságharc* című kötetben a legkülönbözőbb felfogású írásokat.” Majd hozzát teszi, mintegy összefoglalva a lényegét: „Engem a hazai és külföldi forrásanyag arról győzött meg, hogy a magyar és az európai történelem e leghosszabb szabadságharca az országépítés nagyszabású vállalkozása volt. Rákóczi és társai egy korszerű Magyarországot próbáltak felépíteni. Céljuk, hogy megvédjék az ország alkotmányát, biztosítsák ön-

rendelkezését és integritását. A kiáltóan egyenlőtlen erőviszonyok között zajló háborúban ez eleve országos reformokat követelt. [...] A szabadságharc a hatalmi átrendezésért, az új európai egyensúly megteremtéséért folyó spanyol örökösödési háború része volt. Sok áldozatot kívánt, de rengeteg értéket is hozott. Megfogalmazták Magyarország modernizációjának alapvető követelményeit.”

S már a *II. Rákóczi Ferenc* életrajzában, Köpeczi Bélával a szabadságharcot lezáró szatmári békét kompromisszumos békének minősítették, de nyitva maradt, mi is volt Rákóczi valódi álláspontja.

„Ma már a dokumentumok garmadája bizonyítja, (...) Rákóczi mindvégig amellet volt, hogy ne amnesztiával – ahogy Savoyai Jenő herceg, a haditanács elnöke tervezte –, hanem a korabeli gyakorlatnak megfelelően, külső hatalmak közvetítésével és garanciákkal, megegyezéssel békével a »Conföderált Statusok elismerésével, ünnepélyes békekötéssel« zárják le a szabadságharcot. Vagyis államhatalmi szinten fejezzék be a háborút.”

„Ez nem sikerült. De elérte, kitartásának és nem utolsósorban az angol politika korszerű békekötést szorgalmazó kívánságának következtében is, hogy a katonai abszolutizmus nem érvényesülhetett Magyarországon.”

„Rákóczi a béketárgyalásokon mindvégig ragaszkodott az Erdélyi Fejedelemség államiságához. Annak idején I. Rákóczi György fejedelem elérte, hogy Bethlen Gábor törekvését megvalósítva az erdélyi Fejedelemséget belefoglalták a westfaliai békébe. Rákóczi garanciális békében látott biztosítékot, hogy Magyarország megőrzi államiságát és integritását, s helyet kaphat az európai országok közös asztalánál.”

Ugyanakkor ennek a nyolc évig tartó szabadságharcnak nemzetközi eredménye is volt:

„Angol kortárs, francia, német, sőt újabban osztrák történetíró véli úgy, hogy Rákóczi kitartása Franciaország és az európai történelem alakulása szempontjából is nagy jelentőségű volt.”

*

A Rákóczi-korral foglalkozó könyvespolcnyi munkái közül az elsőt Vak Bottyánról írta (1951), ebből született meg aztán a népszerű *Így élt Vak Bottyán* (1975). Ez volt az első könyv, amit olvastam tőle. Nagy élmény volt, különösen, hogy ennyire izgalmasan van megírva. Jellemző rá a gyakran érdekes, sőt izgalmas kérdésfeltevés, s nem riad vissza a hipotézisektől sem, s amit még nem is lehet 100%-ig mindjárt bizonyítani, azt is szívesen fölveti, keresve az összefüggéseket, a miérteket, a motivációkat. Érdeklődése, kíváncsisága az olvasót is magával ragadja. Nem kiokító,

nem mondja meg mindjárt kerek-perec, ez így vagy úgy van, nekem ez a véleményem. Tanárként is ezt nagyon szerettem benne, hogy hagyott gondolkodni, s nem mondta meg mindig, ez márpedig így van, hanem sok kérdést nyitva hagyott, engedte továbbgondolni. Minden alkotása továbbgondolásra, a kutatás folytatására sarkall. Egyszerűen megtanít önállóan gondolkodni, véleményt alkotni. Egy téma sincs teljesen lezárva, s különben is egy korról alkotott képünket mindig meghatározza a saját korunk, saját személyiségünk is. A témaválasztás is sokszor saját alkantunkból fakad.

Részen ide vág szép vallomása iskolás éveire, a cinkotai Magyar Királyi Állami Leánylíceumra, melyben kiemelte: „Csodálatos iskola volt!”

„Felnőttként visszagondolva, tizenévesen a történelem nem foglalkoztatott különösebben.” S most jön a lényeg: „Ma már meggyőződésem, hogy minden generációnak az egész történelmet kellene életkorának megfelelő szinten újra és újra átlátnia. De vajon a mai fiatalság hogyan tudja ezt megtenni?”

*

Kevés olyan igazi tudós van, aki a szűkebb szakterülete mellett az ismeretterjesztést is magas színvonalon űzi. Ilyen volt R. Várkonyi Ágnes professzor asszony is, aki magát mindig *Tanárnő*nek nevezte, régi, ma már kivesző bölcsészszakás szerint, maguk közt is így szólították egymást, ezzel a demokratikus, minden rangkorságot nélkülöző megszólítással. Nála ez több volt. Igazi tanár volt, bár ténylegesen viszonylag későn kezdett el tanítani az ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történelem tanszékvezetőjeként 1983-tól haláláig. Közben azért néha úgy érezhette a diák, mintha a „Törttudban”, a tanárnő régi munkahelyén egy kutatócsoport tagja lenne, de ez csak annál megtisztelőbb volt. Egy aranyos leányka mondta is, ő nem akar levéltárban kutatni, őneki nincs is véleménye még az egészről, őt csak érdekli ez a kor, s csak hallgatni szeretné, s tanulni. Mindenesetre akiből nem lett kutató, az is hálával tekinthetett vissza a vele töltött órákra, mert gondolkodásra, véleményalkotásra és szemléletre tanított. Saját egyéniségünk tudatos alakítására. Ez viszont egész életünkre hasznos alapokat adhatott.

S ekkor még nem is beszéltünk széles látóköréről, fantasztikus műveltségéről, konzervatív felfogásáról, hívó keresztyénségéről, mely művein is át-átütött. *Pelikán a fiaival*, *Rákóczi karácsonyi elmélkedése* (*Liget* 2002/7. 58–68.) s még hosszan sorolhatnánk, egész Zrínyiig, a költő és hadvezérig, ahogy a *Vigiliában* (2003/12.) is megírta *A párbeszéd képességéről* szólva,

amit Zrínyi vallott: „A gyűlölet olyan, mint a puszkaporral túltömött ágyú, azt is elpusztítja, aki elsüti.”

Az ő óráin a szigorúan vett tudomány mellett nemcsak szépirodalmi idézeteket lehetett hallani: Shakespeare-től: „Kizökkent az idő, ó kárhozat!”, vagy Arany Jánostól, hogy valaki „bogarászni restell”, pedig hát „ifjúság, mint sólyommadár...” – Balassitól, hanem az agykutatásról, Szentágothai professzorról vagy épp Freund Tamás példáiról, az önző és önzetlen denevérekről és más egyeből, természettudományos ismeretekről is.

S ki ne látta volna az 5-ös buszon hazafelé döcögni, újságot olvasva, a *Magyar Nemzetet*. Sokszor rá is kérdezett, olvastad ezt vagy azt a cikket, nem, akkor ezt feltétlenül keresd meg és olvasd el.

Nem hitt az úgynevezett gyorsolvasásban, s mindig haragudott, hogy sok diák belekap egy-egy feladott tanulmány elejébe, – ehhez azért hozzá kell tenni, általában elég sok és nehéz olvasmányt adott föl s mellé még szépirodalmat, mint például az *Orlandot* Virginia Woolftól – de a diáknak a végén fogalma sincs, mi a tanulmány lényege, miről szól legalább nagy vonalakban, s mi a végső konklúzió. Ekkor szokta mondani: „kimarni a lényegét.” S ez a lényeg.

Mindig mondta:

„...agyunk gondolkodásra való, ne terheljük az adatokkal, azok tárolására ott vannak az enciklopédiák.” Mintha csak Freund Tamást hallanánk, a világhírű agykutatót, ki szerint a mai sok neurózisról részben a túlzott információáradás és mániákus befogadni vágyása is tehet.

S itt kell megemlíteni a Professzorok Batthyány Körét, annak tagságát, hol valóban rendszerességgel találkozhatott, szorosabb személyes ismeretséget köthetett agykutatókkal, orvosokkal, mint legutoljára Tulassay Tivadarral, a kiváló gyermekgyógyással, hiszen valamikor maga is orvos akart lenni.

„...bizonyos, hogy jelenünk nagy feladata – teszi hozzá a Tanárnő – : az információ átadása, hasznosítása, hatékony műveltséggé transzformálása.”

Az információ áramlásának koronkénti változásáról és a hír fontosságáról, akár Mikes kapcsán is, több írása is foglalkozik. A ránk bízott idővel való elszámolás is, maga az idő fogalma hatalmas téma. Szakszemináriumán a diákok legtöbbször az ő felszólítására vette először kézbe Augustinus *Vallomásait* (*Confessiones*), hogy elolvassák legalább az időre vonatkozó részt. S mindezekkel együtt a mentalitástörténetet a legmagasabb színvonalon művelte és tanította.

Természettudományos érdeklődését később a történeti ökológia kutatásában gyümölcsoztette. A néprajzos Kósa László művelődéstörténész-

szel közös előadássorozatot és kutatócsoportot szervezett. Két tanulmánykötet is született ebből. *Európa híres kertje* (Történeti ökológiai tanulmányok. Társzerkesztő: Kósa László. Bp., 1993).; a másik pedig *Táj és történelem* (Tanulmányok a történeti ökológia világából. 2001).

*

A történetíró mellett az ifjúság számára írt könyve, *A kuruc kor hősei* (1957) című elbeszéléskötete avatta igazi szépíróvá. Tegyük hozzá, az azóta megjelent több más esszéje, esszékötete mellett. De ekkor már megjelent a *II. Rákóczi Ferenc* életrajz 1955-ben, új kiadása, remek képanyaggal együtt 1976-ban, s legújabbban 2004-ben.²

A kiadó e sorok íróját felkérte, hogy kis összefoglalókat írjon erről a kötetéről, melyet majd az új kiadás pályázata mellé csatolnak. Így volt ez a *Rákóczi tükkörrel* és a tervezett *Rákóczi-szabadságharc*al is. Részben ezekből készültek utóbb a „fülszövegek” is. Most ezeknek a kis összefoglalóknak a segítségével mutathatjuk be röviden az egyes köteteket:

II. Rákóczi Ferencről és szabadságharcáról és az azt követő bujdosásról, diplomáciai és politikai viszonyokról a tízkötetes Magyarország története és az Erdély története vonatkozó részei mellett a mai napig gyakorlatilag ez az egyetlen, a kor tudományos követelményeinek is megfelelő, modern monográfia.

A Rákóczi-szabadságharc történetét, az „ország nélküli fejedelmet”, a „Magyarország szabadságáért” küzdő politikust R. Várkonyi Ágnes írta meg, mint a korszak kiváló ismerője; „A bujdosó Rákóczi” fejezetet pedig Köpeczi Béla.

A kötet szerkezete, arányai, politika-, társadalomtörténeti vonatkozásai, és a kor jobb megértését elősegítő gazdag képanyag tudományos szempontból nagyjából ma is megállja a helyét – ahol nélkülözhetetlen, ott a szerzők az új eredményeket figyelembe véve kijavították, illetve kiegészítették az egyes részeket. Az 1976 óta eltelt hosszú időszak alatt megjelent jelentősebb források és tanulmányok bibliográfiájával egészül ki az új kiadás. (Kár, hogy a 2. kiadás gazdag képanyaga kimaradt.)

Sajnos a közoktatásban a számos azóta megjelent tanulmánykötet, s egyes vidéki kiadványok ellenére sokszor ma is sematikus, a valóságnak ellentmondó kép él a fejedelemtől és a nyolc évig tartó szabadságharcról.

A *Thaly Kálmán és történetírása* 1961-ben határkőnek számít. Az eredeti megbízással szemben „Elismerő, laudáló mű helyett Thaly Kálmán törté-

---

² Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes 1976. *II. Rákóczi Ferenc*. A képanyagot összeállította: Rózsa György. Az időrendi táblázatot és a névmutatót készítette: Varga István. 2. átdolgozott és bővített kiadás. Gondolat, Bp., 534 o.; 3., javított kiadása: *Millenniumi magyar történelem. Életrajzok*. Osiris, Bp., 2004.

netírásának részletes kritikai elemzése és mélyreható bírálata készült el, forráskiadói érdemei elismerése mellett.” Ez volt aztán a kandidátusi értekezése. A romantikus történetiszemlélet ellentéte volt a pozitívizmus.

Ennek a tudománytörténeti kutatómunkának volt a következő állomása *A pozitívista történetiszemlélet a magyar történelemben* (1973), s még ezt megelőzte *A pozitívista történetiszemlélet* (1970).

S az egyik utolsó, ezzel kapcsolatos előadását *A tudomány szolgálatában két nemzedéken át – a Szádeczky-Kardossok* című konferencián mondta el a Magyar Állami Földtani Intézet dísztermében: *Szádeczky-Kardoss Lajos és a pozitívista történetírás Magyarországon* címmel 2009-ben, a 150 éve született kolozsvári egyetemi tanárra emlékezve. Ebben többek közt ezeket írja róla, a különböző felfogásokkal kapcsolatban:

„A Habsburg Birodalommal való viszonyról is más a véleménye, mint Thaly Kálmán romantikus nézete: szembeszállt azzal a sokszor még ma is előforduló hiedelemmel, hogy a nemzet, vagyis a kurucok szakadatlan támadó és fényes háborút folytattak azzal a céllal, hogy legyőzzék a Habsburgokat.” Ugyanakkor figyelmeztet az olcsó népszerűsítések veszélyeire, s hevesen bírálja a II. Rákóczi Ferenc fejedelmet, az európai nagyságrendű, különlegesen művelt államférfit operettfigurává sekélyesítő eljárásokat.”

Munkabírására jellemző, kérte, ő lehessen az első előadó, mert utána Zágrábba kell utaznia egy Zrínyi-konferenciára. Zrínyivel, a költő és hadvezérrel behatóan foglalkozott, feltárva az eddig ismeretlen nemzetközi kapcsolatait, és hogy nemrég a Nemzeti Galériában kiállították Zrínyi Miklós híres, korabeli portréját, az is nagyrészt neki köszönhető. S később a Török–Magyar Baráti Társaság felkérésére Zrínyi Ilona életrajzát írta meg, teljesen új szempontok szerint, új kutatási eredményekkel, s ugyanakkor a tőle megszokott érdekesítő vonalvezetéssel és lebilincselő stílussal.³ S ekkor még nem sikerült föllelnie a Bujdosó Boldogasszony-képet. De nem hagyta nyugodni. Alig egy évre rá kijött a 2. javított kiadás, s benne a klockcsói (Zemplén vármegye, Szlovákia) kegykép, illetve annak másolatáról készült fénykép.⁴

³ *Zrínyi Ilona*, „Európa legbátrabb asszonya” (2008)

⁴ Az eredeti kép a hagyomány szerint a Zemplén megyei klockcsói görögkatolikus fatemplomban volt, s mikor a bujdosók harcai során a templom leégett, a Madonna-kép sértetlen maradt, és könnyezett. Báthory Zsófia, II. Rákóczi György erdélyi fejedelem özvegye Munkácsra, a várkápolnában helyeztette el. Feltehetőleg ő készítette hozzá a smaragddal, rubinttal, gyémánttal és igazgyöngyökkel díszített aranykoronát. Ezt aztán Zrínyi Ilona Izmitbe vitte ma-

Az Apafiak kora volt még kedves kutatási területe, vagyis *Erdély aranykora*, ahogy Jókai regényének címe nevezte ezt az időszakot. Erről szól a számomra egyik legkedvesebb könyve, az *Erdélyi változások* (1984), mely címében Báró Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniae* című munkájára utal. De a Magyarország történetének vonatkozó részeit is ő írta meg, s ő szerkesztette, akárcsak a háromkötetes Erdély történetében. A Köpeczi Bélával együtt szerkesztett, és Bánkúti Imre jegyzeteivel ellátott *Rákóczi-tükör* is hézagpótló.⁵

A Rákóczi-szabadságharc ismert és újonnan feltárt naplóból és emlékirataiból elsődlegesen csak részleteket közöl az összeállítás, de így válik lehetővé, hogy a szabadságharc egészéről átfogó kép alakuljon ki az olvasó előtt, vagy a korban tájékozódni vágyó kutatóban is, képet kapjon a szabadságharc társadalmáról, eredeti dokumentumokból ismerhesse meg a kor emberének szubjektív világát. (...)

Az új kiadás szükségességét támasztotta alá az a hosszú idő, mely eltelt az első kiadás (1973) óta, s az, hogy csaknem beszerezhetetlen volt a könyv, hisz főiskolák, egyetemek szemináriumainak tananyaga is egyúttal, s főképp az a tény, hogy ilyen jellegű alapos és ugyanakkor a szélesebb közönség számára is sokban érdekes válogatás azóta sem jelent meg, s az itt közölt vagy újraközölt dokumentumok új, önálló kritikái kiadásai sok esetben máig sem készültek el. (...)

És ehhez is kapcsolódik szorosabban a már említett *Rákóczi-szabadságharc* kötet 2004-ből.⁶

A Rákóczi-szabadságharcról önálló, összefüggő nagy monográfia már évtizedek óta nem jelent meg. A szabadságharc 300. évfordulójára már igen szükségessé vált, hogy azt a nagy ismeretanyagot, mely egész a XVIII. századtól napjainkig felgyülemlett: a forrásokat, tanulmányokat, és a kultusz különféle megnyilvánulásait ismét összegyűjtsük egy kötetben, olyan válogatásban, mely a szaktudományok számára és a szélesebb közönségnek, vagy akár a középiskolák és főiskolák, egyetemek számára is hasznos lehet.

---

gával. Onnan Rákóczi a szabadságharc alatt visszahozta Munkácsra. A kép 1711-ben, a vár feladása után végül Bécsbe került. Majd a munkácsi püspök és Eperjes város kérésére Mária Terézia lemásoltatta a képet. 1904-ben pedig eredeti helyén, Klokcsón 1904-ben egy erről készült másolat kapott helyet. A kép eredetije egyelőre lappang.

⁵ *Rákóczi-tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról 1–2.* A kötetet anyagát felkutatta, válogatta, szerkesztette, az előszót és a naplórészleteket bevezető kísérő tanulmányokat írta: Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes. A jegyzeteket írta és a mutatókat összeállította: Bánkúti Imre. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1973; 2. kiadás: *Millenniumi magyar történelem. Források.* Osiris, Bp., 2004.

⁶ R. Várkonyi Ágnes–Kis Domokos Dániel 2004. *Rákóczi-szabadságharc.* Nemzet és emlékezet, Osiris, Bp.

A fontos alapidokumentumok, források, tanulmányok mellett olyanok is szerepelnek, melyek a tudomány legkülönfélébb szakágainak jeles képviselőitől származnak, de mára már utólrébetetlen helyeken jelentek meg, csaknem teljes feledésre ítélve, de melyek a szabadságharc egyes kérdéseit érdekesen megvilágító forrásokat, kutatási eredményeket tartalmaznak. Ebben az értelemben ennél a kötetnél nem az volt az elsődleges cél, hogy egy új, a korszakot bemutató tanulmánykötet szülessen meg, sok új kutató bevonásával, hanem főleg az eddig feltárt, ugyanakkor sokszor máig figyelmen kívül hagyott eredményekre is támaszkodjon.

Nagy súlyt fektetnek a szerkesztők a fejedelem diplomáciájára, a külföld véleményére, a szabadságharc államának kérdésére s a társadalmi problémákra. A Rákóczi-kultusz csaknem kimeríthetetlen köréből kiemelkedik az 1848/49-i szabadságharcra és az azt követő emigrációra gyakorolt hatása, példája, azaz a XIX. század Rákóczija, ezen túlmenően mint a tudomány és a kultusz találkozási pontjai, az egyes viták is megjelennek, mint a kuruc balladapör vagy a Székely-vita és a nagy évfordulók, 1903–1904–1906, 1935, 1953, 1976. Egy-egy irodalmi példa, vers vagy prózarészlet, kritika is előfordul, ahol az adott korszak hangulatának, felfogásának ábrázolásához nélkülözhetetlennek tűnik. A gazdag képanyag s a kötet végén lévő bibliográfia is segíti a megértést, a tájékozódást és a jobb eligazodást. A Nemzet és emlékezet sorozat többi kötetéhez képest újdonság a végén található remek összefoglalás a szabadságharc történetírásáról 1707–2003-ig, mely a Befejezetlen történelem címet viseli (717–773.)

A *Hadtörténelmi Szemlében* a szatmári békéről írt nagy tanulmányából pedig kiderül, mind a mai napig mennyire nem vették eddig figyelembe a béketárgyalásokra vonatkozó hatalmas levéltári anyagot, és mennyire figyelmen kívül hagyták az angol és külföldi közvetítés fontosságát. És lankadatlanul dolgozott Rákóczi fő műve, a *Confessio peccatoris* kritikai kiadásán, számtalan munkatárs és háttérkutatás bevonásával.

*

Emlékszem, még 2014. február 26-án a Széher úti otthonában találkozunk, s akkor mondtam, milyen csodálatos, a fiatalokat megszégyenítő munkabírása van, s egy-egy vidéki konferenciára, népszerűsítő előadásra is a lehető legnagyobb odafigyeléssel, igényességgel készül, s az előadás előtt még egy kis drukks is látszik rajta, még utoljára bele-belenéz a kéziratába. Nagyon nagy dolog, hogy valaki ennyire megtisztelt a hallgatóságát, bárhonnan legyenek is. Mire elmosolyodott, s csak ennyit mondott: – Nagyon egyszerű ennek a magyarázata: ez engem borzasztóan érdekel.

S mikor még a férje élt, Ruttkay Kálmán, kiváló angolos, egyetemi tanár, Shakespeare és a régi angol irodalom szakértője, egyszer elmeséltem

nekik egy aranyos történetet. Még diákként kérdezték többen, kit rejt az R. a neve elején. Egyik kedves évfolyamtársam csodálkozva nézett rám, hát nem tudod, te, a kuruc kor kutatója? Hát pedig nagyon egyszerű: Rákócziné... – mindketten jót nevettek.

*

Egyik legszebb véleményét a tanítványai kapcsán fogalmazta meg egy körkérdésre, melyet az akkor, 2007-ben az MTA új levelező tagjainak tettek föl:

– Van-e, és ha igen, milyen a legkedvesebb tanítványa?

– Sok van, és mindegyik legkedvesebb. Az is, aki hűtlen, vagy nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A tanítvány sokféle, de a tanár soha nem lehet hűtlen a tanítványhoz.

A Tanárnő még a legifjabb, leendő történészeket is felkarolta. Mikor 2014-ben Szidi kislányommal Pécelen voltunk, gondoltam, a hely szellemétől is megihletve, a Ráday-kastély kertjében hűsölve, egy szép képeslapon eldicsekszem, hogy az ott megrendezett országos szövegértési versenyen a maga kategóriájában első lett. A végén jó filológus, történész lesz belőle, írtam.

Szinte rögtön válaszolt: „Köszönöm a szép péceli lapot és gratulálok Szidinek a győzelemhez. S ha a végén, mint írod, ő is történész lesz, üzenem, hogy a világ legizgalmasabb és legszebb, de igen nehéz tudományát választja. A győztes történész édesapja, most miről történészkedik?”

*

Elsődlegesen mint a tanítványa, mint levéltáros-könyvtáros és kutató is szeretettel és hálával gondolok rá.